

УДК 378.015.31:172.15

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Пантюхов Б.О., аспірант
кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті здійснено теоретичне обґрунтування процесу патріотичного виховання курсантів військових закладів вищої освіти засобами соціально-гуманітарних дисциплін. З'ясовано, що зміст патріотичного виховання майбутніх офіцерів диференційований за такими гуманітарними напрямками: культурно-історичний, духовно-моральний, соціально-політичний, воєнно-історичний, правовий, філологічний, економіко-управлінський, інформатичний, психолого-педагогічний та безпековий. З іншого боку, зміст цих напрямів детермінується навчальними дисциплінами соціально-гуманітарного циклу, які читаються науково-педагогічними працівниками різних кафедр військових ЗВО. Тому в статті здійснено теоретичне обґрунтування змісту патріотичного виховання курсантів військових ЗВО засобами соціально-гуманітарних дисциплін.

Ключові слова: *патріотичне виховання, курсанти, військовий заклад вищої освіти, соціально-гуманітарні дисципліни.*

В статье осуществлено теоретическое обоснование процесса патриотического воспитания курсантов военных высших учебных заведений средствами социально-гуманитарных дисциплин. Установлено, что содержание патриотического воспитания будущих офицеров дифференцировано по таким гуманитарными направлениям: культурно-историческое, духовно-нравственное, социально-политическое, военно-историческое, правовое, филологическое, экономико-управленческое, информатическое, психолого-педагогическое и безопасное. С другой стороны, содержание этих направлений детерминруется учебными дисциплинами социально-гуманитарного цикла, преподающимися научно-педагогическими работниками различных кафедр военных УВО. Поэтому в статье осуществлено теоретическое обоснование содержания патриотического воспитания курсантов военных УВО средствами социально-гуманитарных дисциплин.

Ключевые слова: *патриотическое воспитание, курсанты, военное учреждение высшего образования, социально-гуманитарные дисциплины.*

Pantyukhov B.O. PATRIOTIC EDUCATION OF TRAINEES IN MILITARY INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION BY MEANS OF SOCIAL AND HUMANITARIAN DISCIPLINES

The article provides a theoretical substantiation of the process of trainees' patriotic education in military institutions of higher education by means of social and humanitarian disciplines. It is stated that since the beginning of the 20th century, domestic military institutions of higher education have focused on creating conditions for the humanization of education, which involves the orientation of the educational process to the full development of the qualities and abilities which are necessary for the future officer and society; engagement in active participation in life, education and military training; a combination of the vital realities of every individual trainee with the history, culture and traditions of the Ukrainian people, etc. The creation of a system of higher military education's humanization resulted, firstly, in the strengthening of the humanitarian component of the educational process (the introduction of additional educational disciplines in the social and humanitarian cycle; the deepening of the humanitarian content of traditional socioeconomic, general, special, technical and scientific disciplines); secondly, in the development of scientific and pedagogical workers' skills in the teaching of professionally directed educational disciplines to apply a broad humanitarian component, etc.

It is revealed that the content of patriotic education of future officers is differentiated according to the cultural, historical, spiritual, moral, sociopolitical, historical, legal, philological, economic, managerial, informational, psychological, pedagogical and humanitarian directions, as well as military directions and directions of security. On the other hand, the content of these areas is determined by the disciplines of the social and humanitarian cycle, which are read by the scientific and pedagogical workers of various departments of military institutions of higher education. These areas of formation of the content of patriotic education, as well as the means of educational disciplines of the social and humanitarian cycle are obviously inextricably linked, and their content lines are integrally "extrapolated" into the personality of the officer through the formation of high patriotic consciousness, the upbringing of a sense of loyalty for their Motherland, the readiness to serve in the name of its' well-being and prosperity.

Key words: *patriotic education, trainees, military institution of higher education, social and humanitarian disciplines.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розбудови професійної Української армії, орієнтація на якісні міжнародні параметри в її подальшому розвитку висувають високі вимоги до професійної підготовки курсантів військових закладів вищої освіти (ЗВО). Останніми роками в цих військових закладах відбулися системні, кардинальні зміни, які суттєво вплинули на якість професійної підготовки офіцерського складу Збройних Сил України, зокрема: підвищився рівень вимог до абітурієнтів, поступово покращується навчально-матеріальна база освітнього процесу, зростає кількість висококваліфікованих викладачів, які набули бойового досвіду, беручи участь в Операціях об'єднаних сил, упроваджуються сучасні технології навчання і виховання, військово-бойової підготовки тощо.

Нині вдосконалення змісту патріотичного виховання курсантів військових ЗВО є важливою проблемою, яка потребує нагального розв'язання як на теоретичному, так і практичному рівнях. Тому метою статті є теоретичне обґрунтування змісту патріотичного виховання курсантів військових ЗВО засобами соціально-гуманітарних дисциплін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні та специфічні підходи до формування і розвитку особистості майбутніх офіцерів в освітньому процесі розкрили такі відомі психологи і педагоги, як О. Барabanшиков, І. Бех, О. Бойко, Є. Брижаний, О. Вербовський, А. Даценко, О. Єфремов, С. Камеш, Ю. Ковтун, П. Корчемний, І. Лепешинський, Б. Олексієнко, Л. Снігур, В. Ягупов та інші. Питання виховання, зокрема й патріотичного, майбутніх офіцерів різних родів військ стали предметом дисертаційних досліджень таких учених, як В. Барановський, Ю. Бец, А. Галімов, І. Грязнов, В. Дзюба, В. Зелений, В. Зонь, Я. Зорій, Т. Ісаєнко, Ю. Корнійчук, Ю. Красильник, С. Левченко, Є. Литвиновський, В. Матвійчук, Н. Мороз, Ю. Мох, В. Примаєв, В. Райко, М. Руденко, Ю. Сичевський, О. Тогочинський, Т. Щеголева та інші. Однак, незважаючи на численність наукових досліджень різних аспектів виховання військовослужбовців Збройних Сил України, актуальною залишається проблема дослідження змісту, форм і методів патріотичного виховання майбутніх офіцерів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін.

Мета статті полягає у визначенні виховного потенціалу соціально-гуманітарних дисциплін як засобу формування патріотизму курсантів військових закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. З початку ХХ ст. вітчизняні військові ЗВО особливу

увагу зосередили на створенні умов для гуманізації освіти, яка передбачає спрямованість освітнього процесу на якнайповніший розвиток якостей і здібностей особистості, необхідних майбутньому офіцеру і суспільству; прилучення до активної участі в житті, навчанні та військовій підготовці; поєднання життєвих реалій кожного окремого курсанта з історією, культурою, традиціями українського народу тощо. Створення системи гуманізації вищої військової освіти зумовило: по-перше, посилення гуманітарного складника освітнього процесу (введення додаткових навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу; поглиблення гуманітарного змісту традиційних соціально-економічних, загальновійськових, військово-спеціальних, загальнотехнічних і загальнонаукових дисциплін); по-друге, розвиток умінь науково-педагогічних працівників під час викладання професійно спрямованих навчальних дисциплін широко застосовувати гуманітарний складник тощо. При цьому, як свідчить практика, важливою умовою гуманізації освітнього процесу у військовому ЗВО є доброзичливе ставлення його учасників один до одного, повага до особистості майбутнього офіцера, активна громадсько-політична та волонтерська діяльність тощо.

Важливим складником гуманізації є гуманітаризація. Сучасний етап розвитку військових ЗВО характеризується послідовним підвищенням ефективності гуманітаризації військової освіти як засобу: 1) досягнення гуманізації всього процесу навчання і виховання майбутніх офіцерів; 2) розвитку у курсантів інтересу до гуманітарного знання та прагнення до оволодіння ним; 3) формування мотиваційних установок здійснення професійної діяльності з гуманістичних позицій; 4) стимулювання ініціативи та творчості курсантів у розв'язанні системи гуманістичних завдань; 5) виховання високих моральних якостей, необхідних майбутньому офіцеру для здійснення військово-патріотичної роботи у військових частинах тощо.

Аналіз освітніх програм і навчальних планів військових ЗВО та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти України дозволяє диференціювати зміст патріотичного виховання майбутніх офіцерів на гуманітарні напрями: культурно-історичний, духовно-моральний, соціально-політичний, воєнно-історичний, правовий, філологічний, економіко-управлінський, інформатичний, психолого-педагогічний та безпековий. Зміст вищезазначених напрямів детермінується навчальними дисциплінами соціально-гуманітарного циклу, які читаються науково-педагогічними пра-

цівниками різних кафедр військових ЗВО. Дамо окремим навчальним дисциплінам, що читаються в більшості військових ЗВО, стислу характеристику.

Історико-культурний та воєнно-історичний напрями змісту патріотичного виховання передбачає: ознайомлення з найбільш важливими сторінками історії нашої Батьківщини та її військової слави; розвиток почуття любові до України, гордості за український народ, що виявляв героїзм у роки суворих випробувань, його армію та флот; виховання поваги до предків, військових традицій, творчої праці українського народу, зусиль суспільства щодо забезпечення обороноздатності держави; використання мемуарів, творів живопису, графіки, музики, літератури, театру на воєнно-історичну тематику тощо.

Аналізуючи різні аспекти змісту патріотичного виховання, ми переконалися, що він у конкретних проявах зумовлений передовсім обставинами та подіями всередині країни, нації та Української держави, яка має власну складну й неоднозначну тисячолітню історію, тобто зміст пов'язаний з історичним минулим й історичною пам'яттю українського народу, з вивченням найбільш доленосних подій в історії Батьківщини, перемог і поразок на довгому військово-історичному шляху. Тому зауважено, що в усіх без виключення військових ЗВО велика увага приділяється саме вивченню історії України, історії української культури, воєнно-політичної історії, історії війн та воєнного мистецтва та історії українського війська.

Патріотичне виховання на змістовному історичному матеріалі має невичерпні можливості та потенційні резерви. У цьому контексті вироблення методології ефективного використання різноманітних засобів виховного впливу історичних дисциплін є найголовнішим завданням. У процесі вивчення історичних дисциплін головна увага приділяється історичній правді, науковому розумінню закономірностей суспільного розвитку, необхідності виконання майбутніми офіцерами патріотичного обов'язку перед українським народом. Аналіз змісту таких навчальних дисциплін, як «Воєнно-політична історія України» та «Історія українського війська» показує, що вони покликані мотивувати, стимулювати інтерес курсантів до проблем, які стоять на сучасному етапі перед Збройними Силами України, розвивати у них здатність до усвідомленого й глибокого розуміння свого військового обов'язку та особистої відповідальності за захист Вітчизни.

Воєнна історія як наука, на думку відомого вітчизняного історика В. Шевчука, збагачує самосвідомість суспільства тим,

що вивчає закономірності виникнення, перебігу та результату воєн і збройних конфліктів; військову діяльність в єдності всіх її сторін – економічної, соціальної, політичної та духовної. На VI Міжнародних історичних читаннях «Історична пам'ять: суспільний феномен, поле громадської консолідації, перспективи досліджень» професор В. Шевчук у доповіді «Збройні Сили незалежної України: становлення та розвиток» зазначав, що «воєнна історія – це по суті історія держави, суспільства, теоретично осмислений у наукових поняттях військовий досвід народу» [6, с. 386]. Під час занять з воєнної історії у курсантів формується почуття любові до Батьківщини, готовність захищати її інтереси, гордість за бойову славу Української армії, непохитна вірність служінню своїй Вітчизні.

Однак, як стверджує В. Барановський, викладання історії у військових ЗВО від періоду здобуття Україною незалежності характеризується певними недоліками, бо «... українська історія, її військовий та українознавчий аспекти недостатньо представлені в освітньому процесі вищих військових навчальних закладів держави. Скорочується кількість навчальних годин для вивчення історії України, історії військового мистецтва України, українознавства, української та світової культури. Досвід роботи зі слухачами, курсантами військових навчальних закладів свідчить про доволі невисокий рівень їх світоглядної, культурологічної, українознавчої підготовки» [1, с. 38].

Особливе місце у патріотичному вихованні курсантів належить навчальній дисципліні «Культурологія», яка передбачає комплексне вивчення різних форм (політична, соціальна, правова, економічна, екологічна, професійна, моральна тощо) та галузей (історія, мистецтво, література, громадська думка, побут і фольклор, релігія тощо) культури. Культура людства – динамічне явище, адже воно постійно рухається вперед, розвивається шляхом накопичення цінностей, тому основним методологічним принципом, на який спираються викладачі військових ЗВО при розв'язанні проблеми формування патріотичних почуттів, є виховання у курсантів системи цінностей та ідеалів, які відповідають пріоритетам розвитку культури і патріотизму в цілому.

Відомий філософ, культуролог і педагог Д. Лихачов писав: «Любов до своєї Батьківщини – це не щось абстрактне, це і любов до свого міста, до своєї місцевості, до пам'ятників її культури, гордість за свої традиції, шанобливе ставлення до історії свого народу» [3, с. 3]. Тому, як свідчать проведені спостереження, патріотичне

виховання на заняттях з культурології в більшості військових ЗВО розпочинається з вивчення історичних і народних традицій культури далекого минулого українців, що сприяє прилученню курсантів до цінностей вітчизняної культури, а також розвитку людяності, толерантності, формуванню у них громадянських і патріотичних почуттів. Обов'язково один із розділів дисципліни присвячений вивченню історії культури міста, в якому розташований військовий ЗВО, що важливо для виховання у курсантів поваги до рідної землі, батьківського краю.

Специфічний компонент змісту курсу «Культурологія» представлено розділом «Сучасна українська культура», який спрямований на розвиток чуттєво-емоційної сфери особистості курсанта засобами художнього впливу; дає уявлення про зростаючу роль вітчизняної культури у розвитку сучасного суспільства; формування методологічних поглядів на культуру, суспільство та патріотизм. У процесі вивчення курсу курсанти знайомляться з творами мистецтва (живопис, графіка, скульптура), що відображають військово-патріотичну тематику історичних подій XVI–XXI століть. Зміст занять зводиться не лише до вивчення української культури, а й виховання патріотичних почуттів при спогляданні творів вітчизняних митців. Мова мистецтва – своєрідна форма закріплення та передачі знань, почуттів, норм поведінки і цінностей від покоління до покоління, тому занурення в атмосферу художньої творчості у процесі споглядання експозицій у різних музеях Києва, Львова, Харкова, Одеси тощо стають традиційними й улюбленими для курсантів.

Курс «Філософія», як основний у духовно-моральному контексті становлення особистості, формує у курсантів логічне мислення, підвищує інтелектуальний потенціал за допомогою діалогів із світовою і вітчизняною філософською думкою. У формуванні патріотичних почуттів курсантів важливу роль має вивчення кращих національно-патріотичних традицій України, що зробили величезний вплив на формування вітчизняної філософської школи.

Своєрідність патріотичного виховання полягає в тому, що воно здійснюється у військовому ЗВО не лише засобами традиційних навчальних дисциплін духовно-морального напрямку. Практика свідчить про створення і впровадження нових науково-практичних курсів на кшталт «Філософії війни і миру». Додамо, що професія військового належить до категорії професій, в компетенції яких знаходиться життя та здоров'я іншої людини. До людей у військовій формі соціум завжди ставив висо-

кі морально-етичні вимоги. Це особливо актуально на сучасному етапі політичного розвитку світу, в епоху панування локальних воєн, спричинених міжнародним тероризмом і агресивними діями щодо України з боку Росії. Тому курсанти повинні розбиратися в суті різних політичних подій для того, щоб гідно виконати свій професійний і громадянський обов'язок. Відповідно, при формуванні змісту патріотичного виховання обґрунтованим і доцільним видається включення більшістю військових ЗВО у навчальний план підготовки офіцерів для різних родів військ спецкурсу «Філософія війни і миру». Особливо актуальними видаються контексти філософського бачення проблеми війни і миру, подані у трактатах Т. Аквінського, Г. Геґеля, Т. Гоббса, Г. Гроція, І. Канта, Н. Мак'явеллі, Е. Роттердамського, Б. Спінози, І. Фіхте, Фукідіда, Сунь Цзи та інших. Їхні ідеї збагатили філософсько-політичну, правову і військово-теоретичну думку, стали «орієнтиром у проведенні зовнішньої і внутрішньої політики держави, спрямованої на мобілізацію усіх своїх сил в боротьбі з агресором, захисті національної безпеки, суверенітету і незалежності України» [5, с. 495].

Зазначений курс покликаний з'ясувати проблему співвідношення війни та миру з погляду дотримання фундаментальних принципів людського буття, ставлення людини «до природи, суспільства та духовного життя у всіх його основних проявах» [4]; виховувати почуття честі, гідності, виконання свого військового обов'язку щодо захисту Батьківщини. Вивчення цього курсу дозволяє курсантам самостійно аналізувати складні соціально-політичні процеси і явища в суспільстві, розуміти сутність та причини збройних конфліктів, формувати готовність у будь-який момент захистити ідеали свободи, рівності та братерства.

Іноземна мова є однією з обов'язкових предметів циклу соціально-гуманітарних дисциплін, викладання якої у військовому ЗВО має яскраво виражену військово-прикладну спрямованість. Мета вивчення іноземної мови – оволодіння іншомовним спілкуванням, у процесі якого досягається достатній рівень мовної та комунікативної компетенцій майбутніх офіцерів. Курс іноземної мови нерозривно пов'язаний з соціокультурними країнознавчими, військово-технічними знаннями і стандартами країн-членів Північноатлантичного альянсу (НАТО), мета вступу до якого визначена українським народом і політичним керівництвом країни.

Як зазначає О. Єфімова, «розвиток військового співробітництва із закордонними

країнами, організація та проведення спільних навчань і маневрів, участь у миротворчих операціях, партнерство у підготовці військових кадрів зумовлюють необхідність навчання військових фахівців, готових до адекватної взаємодії з представниками інших культурних співтовариств. Зростаючі потреби у фахівцях з високим рівнем іншомовної компетенції змушують здійснювати орієнтацію освітньої політики вищої військової школи на взаємозв'язок професії та мовної освіти. Тому нині іноземна мова стала невід'ємним складником професійної підготовки військового фахівця» [2, с. 3].

Вивчення іноземної мови спрямоване на розв'язання більш специфічних завдань, ніж завдання власне лінгвістичні, адже у військових ЗВО мови вивчаються як культурний код, долучаючи курсантів до традицій та звичаїв різних народів і країн світу. Так, через німецьку мову організовано вивчення здебільшого німецької культури; курсанти знайомляться з історією нації, що створила яскраву і самобутню культуру (композитори Й.С. Бах, Л. ван Бетховен, Й. Брамс, Р. Вагнер, художники А. Дюрер, П. Рубенс, письменники Ф. Шиллер, Г. Гейне, Т. Манн, Й.В. фон Гете) та найпотужнішу європейську державу. Англійська мова вивчається як мова наднаціональної культури, міжнародного спілкування, цифрових технологій тощо. Французька у розумінні її вивчення – це мова мистецтва, літератури, світського спілкування тощо.

З метою надання патріотичної спрямованості програмі вивчення іноземної мови викладачі вносять деякі доповнення в її зміст, зокрема відомості про історію і культуру рідного краю, мистецькі традиції та духовні цінності народу тощо, використовують навчальні тексти, які містять соціокультурну та військово-професійну інформацію, що сприяє розвитку умінь усного та письмового іншомовного спілкування, прищепленню любові до України, розвитку в курсантів почуття гордості за свою майбутню професію офіцера, захисника Вітчизни. Часто викладачі розробляють зміст занять на основі матеріалів і фактологічних даних про видатних українців (від княгині Ольги, давньоруських князів Святослава, Володимира, Ярослава до Василя Стуса та В'ячеслава Чорновола), етнографічні регіони та головні міста України, історію держави і права тощо; підбирають тексти для письмового перекладу про видатних учених, полководців, героїв АТО, про війська спеціального призначення і новітнє озброєння Української армії тощо.

Навчальна дисципліна «Військова педагогіка та психологія» покликана формувати

інтерес курсантів як до педагогічної науки, так і до майбутньої військово-педагогічної діяльності у військах. Основними завданнями курсу є опис основних соціально-економічних потреб суспільства в підготовці майбутніх офіцерів, розкриття методологічних засад розвитку педагогічної теорії та практики, з'ясування значення мети і завдань патріотичного виховання тощо. Цей курс також передбачає вивчення проблем формування особистості майбутнього офіцера, розглядаючи її як предмет навчання і виховання, визначаючи зовнішні та внутрішні чинники, що впливають на професійне становлення майбутнього професійного захисника Вітчизни.

Психологічний розділ курсу розкриває загальні питання психології, закономірності психічних процесів, психічної діяльності, емоційно-вольової сфери та індивідуальних особливостей особистості, психології особистості та колективу, психології спілкування та інше. Адже чим більше курсант знатиме про природу людської психіки, грамотніше й гуманніше враховуватиме в своїй подальшій професійній діяльності її феноменологію, закономірності та механізми, тим ефективнішими й людянішими будуть його взаємовідносини з підлеглими.

У результаті вивчення дисципліни «Військова педагогіка та психологія» курсанти отримують уявлення про індивідуальні особливості людини, чуттєво-емоційний фактор прояву патріотизму, особистісне зростання в цілому. Однак для того щоб курсанти в повному обсязі оволоділи формами і методами військової роботи, якісно організували свою військово-професійну діяльність у військах, уміли встановлювати контакти і повне взаєморозуміння з підлеглими, правильні міжособистісні взаємини, в більшості військових ЗВО впроваджений курс «Морально-психологічне забезпечення підготовки та застосування ЗСУ», який покликаний: формувати у курсантів морально-психологічну стійкість під час виконання службово-бойових завдань; виховувати впевненість в потужності своєї зброї, бойових товаришів і колективі військового підрозділу; розвивати почуття честі та гідності, готовності виконати свій військовий обов'язок.

Перераховані напрями формування змісту патріотичного виховання засобами навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу, безумовно, нерозривно пов'язані між собою, а їхні змістові лінії в інтегрованому вигляді «екстраполюються» в особистість офіцера-воїна через формування у нього високої патріотичної свідомості, виховання почуття вірності своїй Вітчизні,

готовності служіння в ім'я її блага та процвітання.

Висновок. Таким чином, у більшості вітчизняних військових ЗВО створено освітньо-розвивальне середовище, адекватне інтелектуальному й емоційному простору особистості курсантів, що стимулює їхню пізнавальну активність та формує патріотичні почуття, мислення і культуру у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барановський В.Ф. Національно-патріотичне виховання військової інтелігенції у вищих навчальних закладах України. *Військова освіта*. 2013. № 1. С. 34–40.

2. Єфімова О.М. Формування іншомовної комунікативної компетентості курсантів вищих військових навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2013. 20 с.

3. Лихачев Д.С. Русская культура. Москва: Искусство, 2000. 438 с.

4. Новейший философский словарь: 3-е изд., исправл. Минск: Книжный Дом, 2003. 1280 с. URL: http://pnu.edu.ru/media/filer_public/2013/04/17/newest_philosophical_dictionary.pdf

5. Ряшко О.В., Остапенко Л.О. Проблеми війни і миру у філософії Канта, Гегеля, Фіхте. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 845. С. 490–495.

6. Шевчук В.П. Збройні Сили незалежної України: становлення та розвиток. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Переяслав-Хмельницький, 2012. Вип. 26. С. 386–398.